

Μνήμων

Τόμ. 14 (1992)

Στέλιος Α. Παπαδόπουλος - Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντῆς, Νεοελληνικό Αρχείο Ι. Μονῆς Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου. Κείμενα για την Τεχνική και την Τέχνη, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ἴδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1990, 430 σ.

ΕΥΔΟΚΙΑ ΟΛΥΜΠΙΤΟΥ

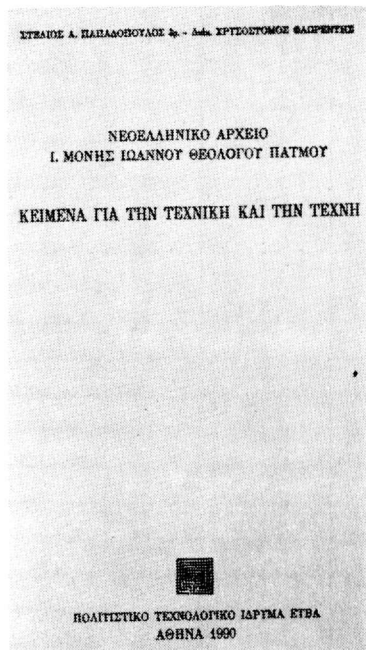
doi: [10.12681/mnimon.514](https://doi.org/10.12681/mnimon.514)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΟΛΥΜΠΙΤΟΥ Ε. (1992). Στέλιος Α. Παπαδόπουλος - Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντῆς, Νεοελληνικό Αρχείο Ι. Μονῆς Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου. Κείμενα για την Τεχνική και την Τέχνη, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ἴδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1990, 430 σ. *Μνήμων*, 14, 338–340. <https://doi.org/10.12681/mnimon.514>

Στέλιος Α. Παπαδόπουλος - Διάκ. Χρυσόστομος Φλωρεντίνης, *Νεοελληνικό Αρχείο Ι. Μονής Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου. Κείμενα για την Τεχνική και την Τέχνη*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1990, 430 σ.

Το νεοελληνικό πατμιακό αρχείο περιλαμβάνει 14.200 περίπου «μεταβυζαντινά» έγγραφα αναφερόμενα στη χρονική περίοδο από το 1567 ως το 1900. Ταξινομήθηκε και φωτογραφήθηκε κατά το μεγαλύτερό του μέρος από επιστημονική επιτροπή του ΚΝΕ/ΕΙΕ κατά τα έτη 1961-1963. Μετά την ταξινόμηση συντάχθηκε, από τον Β. Παναγιωτόπουλο, περιληπτικός κατάλογος των περιεχομένων του αρχείου, ο οποίος δημοσιεύτηκε στον *Ερανιστή* 3 (1965) 145-156. Πρόκειται για ένα από τα σημαντικότερα αρχειακά σύνολα, όχι μόνο για τον όγκο αλλά και για τη χρονική διάρκεια, τη γεωγραφική έκταση που καλύπτει και το πλήθος των πληροφοριών που παρέχει.

Η μεταγραφή και δημοσίευση τμήματος του νεοελληνικού αρχείου της Πάτμου υπό τον τίτλο «Κείμενα για την Τεχνική και την Τέχνη», περιλαμβάνει 482 έγγραφα που αφορούν τη χρονική περίοδο από το 1576 ως το 1874. Η έκδοση συνοδεύεται από ευρετήριο κυρίων ονομάτων, ενώ σχεδιάζεται η παρουσίαση δευτέρου τόμου που θα περιλαμβάνει εισαγωγή, σύνθεση των συμπερασμάτων, καθώς και ευρετήριο των τεχνικών και καλλιτεχνικών όρων με σχολιασμό.

Τα έγγραφα αριθμούνται και παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά, ενώ σε γενικές γραμμές τηρήθηκε η πιστή απόδοση της γλωσσικής μορφής και της ορθογραφίας τους.

Στην έκδοση περιλαμβάνονται κοινοτικά έγγραφα, αφιερώσεις, διαθήκες, προικοσύμφωνα, προσηλώσεις, απολογισμοί δαπανών, χρεωστικά ομόλογα, ιδιωτικά δικαιοπρακτικά, έγγραφα που αφορούν τα μετόχια της μονής, κείμενα επιλεγμένα από τους μοναστικούς κώδικες. Δεν συμπεριελήφθησαν έγγραφα από τα βιβλία του Κοινού, τα οποία βρίσκονται σήμερα στο Δημαρχείο της Πάτμου, καθώς και τα φορολογικά κατάστιχα του Κοινού, που φυλάσσονται στη βιβλιοθήκη της Μονής και τα οποία καλύπτουν την χρονική περίοδο 1609-1854. Τα έγγραφα δημοσιεύονται είτε ολόκληρα είτε τα τμήματά τους εκείνα που περιέχουν τις σχετικές με το θέμα πληροφορίες.

Στην Πάτμο, σπουδαιότατο μοναστικό κέντρο του αιγαιακού χώρου, η μονή του Ιωάννου Θεολόγου δεν έπαψε να αποτελεί ισχυρό πόλο εξουσίας και να επιτελεί κυρίαρχο ή πρωτεύοντα ρόλο στην κοινωνική, οικονομική, και πνευματική της ιστορία.

Το πατμιακό αρχείο αναδεικνύει τη φυσιογνωμία της μονής με τους πολλαπλούς της ρόλους αλλά και τη φυσιογνωμία του κοινωνικού σχηματισμού που την περιέβαλλε. Το αρχείο αποτυπώνει τις επικοινωνίες του πατμιακού κόσμου με τη Δύση και την Ανατολή, τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς και τις αντιθέσεις ανάμεσα στα δύο κέντρα εξουσίας: τη Μονή και το Κοινό.

Οι πάτμιοι έμποροι, караβοκύρηδες και ναυτικοί ταξιδεύουν και φέρνουν πίσω στο

νησί πρώτες ύλες, οικιακό εξοπλισμό, έργα τέχνης, πολύτιμα αντικείμενα και υφάσματα αγορασμένα στις γύρω περιοχές και το εξωτερικό. Μαζί με αυτά εισάγεται και ένας «δυτικός τρόπος ζωής». Οι επιδράσεις από τη Δυτική Ευρώπη δεν αφομοιώνονται πλήρως από την τοπική κοινωνία. Οι Πάτμοι ισορροπούν ανάμεσα σε δύο πρότυπα: το κοσμικό και το θρησκευτικό, ενώ η μονή ενισχύει και κατά καιρούς επιβάλλει παραδοσιακές αντιλήψεις, συμπεριφορές και νοοτροπίες που είναι αισθητές ακόμη και σήμερα στο νησί.

Η Πάτμος εξάγει κάποια από τα δικά της προϊόντα, κυρίως προϊόντα μεταποίησης, κάλτσες, κεραμίδια, μαντώματα... Η σχέση της με τα μετόχια της Μονής που είναι απλωμένα στον γύρω της νησιωτικό χώρο αλλά και στη μικρασιατική ακτή, είναι μία σχέση αλληλοτροφοδοσίας τόσο σε επίπεδο ανθρώπων όσο και σε επίπεδο αγαθών.

Είναι επομένως φανερό η συμβολή της δημοσίευσης αυτής για τον μελετητή της νεοελληνικής ιστορίας καθώς φωτίζει πλευρές της οικονομικής, κοινωνικής ιστορίας, της ιστορίας της τέχνης, της ιστορίας των νοοτροπιών. Ήρθε να καλύψει ένα σημαντικό κενό στην πατμιακή βιβλιογραφία, ιδιαίτερα αν λάβει κανείς υπόψη του ότι μέχρι σήμερα έχουν δει το φως της δημοσιότητας πολυάριθμες και ιδιαίτερα σημαντικές πατμιακές μελέτες, χωρίς όμως να είναι προσιτές οι πρωταρχικές πηγές που τις στήριζαν. Θα πρέπει βεβαίως στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι σποραδικές δημοσιεύσεις κάποιων εγγράφων έχουν γίνει από τα τέλη του περασμένου αιώνα για επιμέρους θέματα.

Είναι χαρακτηριστική η θεματολογική ευρύτητα των εγγράφων που καλύπτει ο γενικός τίτλος «Τεχνική και Τέχνη». Τα έγγραφα που παρουσιάζονται προσφέρουν πληροφορίες για:

- τη μελέτη του κοινωνικού σχηματισμού, της διαστρωμάτωσης και των σχέσεων που αναπτύσσονται στα πλαίσια της τοπικής κοινωνίας.
- τη μελέτη των πηγών ενέργειας, των παραγωγικών δραστηριοτήτων, του τομέα της μεταποίησης όπως αυτός λειτουργεί σε τοπικό επίπεδο.
- τη μελέτη των τεχνικών επαγγελματικών όρων, τις τιμές διαφόρων αγαθών, τις αμοιβές των τεχνιτών
- τη μελέτη των καλλιτεχνικών ρευμάτων, των πολιτιστικών επικοινωνιών και επιρροών.
- τη μελέτη, τέλος, της ιδεολογίας, των νοοτροπιών, των κοινωνικών πρακτικών.

Η έκδοση αυτή είναι πρωτότυπη, μία έκδοση που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως πρότυπο. Η κατεύθυνση προς την παραδοσιακή τεχνολογία, τη μελέτη του υλικού βίου, την οικονομική διάρθρωση και το πολύπλοκο πλέγμα των νοοτροπιών που συνθέτουν την εικόνα της κοινωνίας που μας απασχολεί, είναι ένας τομέας ιδιαίτερα και ίσως σκόπιμα παραμελημένος από την επιστήμη της λαογραφίας και οπωσδήποτε σχετικά πρόσφατος στην επιστήμη της ιστορίας. Το πρίσμα κάτω από το οποίο έγινε η επιλογή των εγγράφων αποτελεί μία τοποθέτηση απέναντι σε αυτές τις επιστημονικές κατευθύνσεις αλλά και μία πρόταση για νέες αναζητήσεις και προσανατολισμούς.

Είναι βεβαίως κατανοητό ότι ο τεράστιος όγκος του αρχαιικού υλικού οδήγησε σε κάποιες κατ' ανάγκην επιλογές μεταξύ εγγράφων που παραδίδουν παρομοίου τύπου πληροφορίες. Υπάρχει βέβαια σε αυτές τις περιπτώσεις το ζήτημα των κριτηρίων, που πιστεύουμε ότι θα παρουσιαστούν αναλυτικά στον αναμενόμενο δεύτερο τόμο.

Είναι ιδιαίτερα κατατοπιστικός για τον μελετητή ο τρόπος που παρουσιάζονται τα έγγραφα (αριθμηση, χρονιά, τίτλος, αρ. φακέλου ή κώδικα, φύλλο ή σελίδα). Θα ήταν επίσης χρήσιμο για την μικρή εκείνη κατηγορία εγγράφων που προήλθαν από τη δημιουργία νέου φακέλου ή κώδικα (π.χ. κωδ. 1015, 1016, 1018, φακ. 118, φακ. Ρωσίας, φακ. Μαλανδράκη) να γνωρίζει κανείς από πού αποσπάστηκαν, σε περίπτωση ανακατάταξης, ώστε να μπορεί να βρει την αντιστοιχία στον δημοσιευμένο κατάλογο του Β. Παναγιωτό-

πουλου, ή ακόμη να υπάρχει κάποια ένδειξη που να δηλώνει αν πρόκειται για καινούργια έγγραφα που εμπλουτίζουν το αρχείο.

Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί η εύστοχη επιλογή του ίδιου του τίτλου «Τεχνική και Τέχνη», αφού τα όρια ανάμεσά τους δεν είναι πάντα ευδιάκριτα. Ο καλλιτέχνης πολύ συχνά ταυτίζεται με τον τεχνίτη, γεγονός που επιβεβαιώνεται και μέσα από το πατμιακό αρχείο. Στο σημείο αυτό προκύπτει ένας γενικότερος προβληματισμός για το πόσο μπορεί να επεκταθεί η έρευνα με αφετηρία την «Τεχνική» και την «Τέχνη» στις πηγές της οικονομικής και κοινωνικής ζωής ενός τόπου.

Η ίδια η έκδοση είναι επιπλέον μια πρόταση των συντακτών της γιατί υποδεικνύει τα σημεία εκείνα, τόσο στη σφαίρα του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού βίου, που πρέπει κανείς να αναζητήσει την τέχνη, τις τεχνικές, τα παραγόμενα προϊόντα, τους φορείς τους και ό,τι τους αφορά. Η σύνθεση και η ανάπλαση του ιστορικού παρελθόντος είναι αυτό που μένει να γίνει.

Η έκδοση ψηλαφεί έναν κόσμο που καταγράφει κωδικοποιημένα και συνήθως αποσπασματικά κάποιες σημαντικές στιγμές του καθημερινού του βίου, έναν κόσμο που συχνά προσφέρει ένα γρίφο στους μελλοντικούς μελετητές του.

ΕΥΔΟΚΙΑ ΟΛΥΜΠΙΟΥ

Δαυίδ Ἀντωνίου, *Οἱ ἀπαρχές τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ σχεδιασμοῦ στό νεοελληνικό κράτος: Τό Σχέδιο τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1833*, Πηγές Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Ἐκπαίδευσης ἀρ. 1, Ἐκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1992, 221 σ.

Για την πρώτη, μετά την άφιξη του Όθωνα, επιτροπή λογίων που ανέλαβε να συντάξει έναν οργανισμό της ελληνικής εκπαίδευσης είχαμε μέχρι στιγμής ελάχιστες πληροφορίες: κυρίως το διάταγμα σύστασής της (ΕτΚ 11, 31 Μαρτίου 1833) και την αξιολόγηση του έργου της από τον Μάουρερ ως «ελάχιστα εφαρμόσιμου». Δημοσιεύεται τώρα, για πρώτη φορά, το πλήρες κείμενο του σχεδίου της Επιτροπής του 1833, με όλα τα συνοδευτικά έγγραφα, τα πρακτικά των συνεδριάσεών της, τα σχετικά διατάγματα και τις προτάσεις. Ο Δαυίδ Αντωνίου συνεχίζει το έργο τεκμηρίωσης που έχει αναλάβει στο χώρο της ιστορίας της εκπαίδευσης και, επιπλέον, εγκαινιάζει με το δημοσίευμα αυτό μια νέα σειρά με τίτλο «Πηγές Ιστορίας της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης». Οι ερευνητικές απόπειρες συνεπώς στον οικείο επιστημονικό χώρο, οι οποίες στηρίζονταν σχεδόν εξανάρχης σε έντυπες κυρίως πηγές, εμπλουτίζονται στο εξής με άφθονο πρωτογενές υλικό, χάρη κυρίως στην ταξινόμηση του Αρχείου του Υπουργείου Παιδείας, που έχει ξεκινήσει τα τελευταία χρόνια στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.

Η έκδοση του σχεδίου του 1833 συνοδεύεται από εκτεταμένη Εισαγωγή που παρουσιάζει τη διαδικασία συγκρότησης της Επιτροπής, παρέχει βιογραφικά στοιχεία για τα μέλη της και συστηματοποιεί τις προτάσεις της. Το βάρος εντοπίζεται στην παρουσίαση των κειμένων, τα οποία συνοδεύονται από κριτικό υπόμνημα και αναλυτικό ευρετήριο.

Η σύνταξη σχεδίων για την οργάνωση της εκπαίδευσης στο πλαίσιο του κράτους αποτελεί μάλλον προσφιλή δραστηριότητα ατόμων και επιτροπών, έτσι που η πρώτη εντύπωση που μπορεί να αποκομίσει ο ειδικός μελετητής είναι αυτή του ανέμου σισύφειου έργου. Και το πρώτο αυτό σχέδιο του 1833 θα μπορούσε να θεωρηθεί η αφετηρία αυτής της πορείας, δεδομένου ότι, «ανεφάρμοστο» κατά τον Μάουρερ, δεν χρησιμοποιήθηκε στην